

Редактор-упорядник

ЖАРКОВА ВАЛЕРІЯ БОРИСІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

ГУСАРЧУК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

ДРАЧ ІРИНА СТЕПАНІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського

ЗІНЬКЕВИЧ ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

КИЯНОВСЬКА ЛЮБОВ ОЛЕКСАНДРІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка

КОРЧОВА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

кандидат мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

ОЛІЙНИК ЛЕСЯ СТЕПАНІВНА

кандидат мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв України,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

ПОБЕРЕЖНА ГАЛИНА ІОНІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

РЕДЯ ВАЛЕНТИНА ЯКІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

СОЛОМОНОВА ОЛЬГА БОРИСІВНА

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

ЧЕКАН ЮРІЙ ІВАНОВИЧ

доктор мистецтвознавства, професор,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ВІД РЕДАКТОРА-УПОРЯДНИКА

13

УКРАЇНА НА КАРТІ ТВОРЧОСТІ ЧАЙКОВСЬКОГО

Екстази від краси... Україна на «емоційній карті» життя Чайковського

Валерія Жаркова

23

Мандри української народної пісні в музиці Чайковського

Ольга Соломонова

55

Про український «генетичний код» Чайковського

Любов Кияновська

41

Геній Чайковського: на крилах прихованих сенсів

Галина Побережна

69

УКРАЇНА НА КАРТІ ЖИТТЯ ЧАЙКОВСЬКОГО

Український родовід Петра Ілліча Чайковського

Леся Олійник

89

Київські адреси та друзі Чайковського

Олена Зінькевич

125

«Я насолоджуюся тут життям...» (географія українських маршрутів Чайковського)

Валентина Редя

101

Харківські сторінки життя Петра Ілліча Чайковського

Ірина Драч

141

ТВОРЧИСТЬ ЧАЙКОВСЬКОГО НА КУЛЬТУРНІЙ КАРТІ УКРАЇНИ

Місце Чайковського в українському світі

Олена Корчова

157

«Франческа» по-київськи

Юрій Чекан

171

Тут живе душа генія (Чайковський і Київська консерваторія)

Тетяна Гусарчук

183

ПЕРЕДМОВА ВІД РЕДАКТОРА-УПОРЯДНИКА

Коли ми цікавимося життям і творчістю геніальної людини, у нас завжди виникає безліч запитань, адже повсякденне й вічне, пояснюване та незбагненно-втаємничене трапляються в дивних поєднаннях. І якщо митець перебуває в центрі уваги цілої когорти дослідників, однодумців і послідовників, знайти відповіді в океані наявних думок і міркувань буває дуже непросто. Винятково важливу для всієї світової спільноти постать Петра Ілліча Чайковського ретельно вивчали численні дослідники, які розмовляють різними мовами й по-своєму розставляють вказівники на шляху до розуміння феномена його безсмертної музики. Інформації про композитора в безмежному медіапросторі не бракує, аж

ніяк. І, можливо, у когось може виникнути питання: а чи варто пропонувати читачеві, якого світ ув'язнив у віртуальному просторі комунікаційних технологій, ще одне друковане видання — і сподіватися, що воно буде широко даниною пам'яті великій людині? Зрозуміло, що всі учасники масштабного проекту «Чайковський: Україна на карті життя та творчості» мають ґрунтовні аргументи на користь того, наскільки своєчасна й необхідна наша книга. Тому перш ніж залишити читача в товаристві цих блискучих співрозмовників — і віч-на-віч із текстами, присвяченими одному з найбільш виконуваних композиторів, хочеться висвітлити провідні орієнтири цього унікального дослідження.

На сторінці зліва:
Гійом Левассер де Боплан. Загальний план Диких полів, простіше кажучи, Україна. Із суміжними провінціями (лат. *Delinatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina. Cum adjacentibus Provinciis*). Гданськ, 1648. Гравер Вільгельм Гондіус. Фрагмент

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Талина Побережна

ГЕНІЙ ЧАЙКОВСЬКОГО: НА КРИЛАХ ПРИХОВАНИХ СЕНСІВ

M. M. W. Davidow.

SYMPHONIE №6

(PATHÉTIQUE)

pour Grand Orchestre

composée
par

P. Tchaïkowsky.

OP. 74.

	Rb.		Rb.
Partition d'orchestre in 8°	9—	Pour 2 Pianos à 4/ms. (Schaefer). 8—	
Partition d'orchestre in 16°	3—	„ Piano à 4/ms. (par l'auteur). 5—	
Parties d'orchestre	20—	„ Piano à 2/ms. (Pachulsky). 3—	
Pour 2 Pianos à 8/ms. (Langer). 7—		„ d. ^{te} , abrégé. (Klengel) . . . 3—	

1900. Exposition univers.
de Paris.

„Grand prix“
et Médaille d'or.

1896

Propriété de l'éditeur pour tous les pays exo. l'Allemagne
et la France.

P. JURGENSON,

MOSCOU,

Neglinny pr. 14.

St.-Petersbourg. J. Jurgenson.

LEIPZIG,

Thalstrasse 19.

Varsovie. G. Sennewald.

Спитав би я себе про сенс того, що відбувається — то мені б, певно, довелося визнати, що це ще й питання про сенс руху годинникової стрілки.

Пауль Целан

Приховані сенси є в будь-якій долі. А в долі генія вони бездонні...

Сенси, до яких апелює Чайковський у своїй творчості, мають універсальний характер. Водночас висока духовна наповненість його творів поєднується з виразним символізмом образної системи й мови¹. Спочатку це має вигляд певного конструктивно-формального принципу,

покладеного в основу архітектоники. Але поступово символізм стає лапідарнішим, охоплюючи дедалі специфічніші, тонші елементи мови, що можна виявити тепер лише за допомогою спеціального аналізу. А головне — більш рельєфним і органічним стає зв'язок конструктивної ідеї з концептуальним початком твору. «Пікова дама», «Лускунчик» та «Іоланта» в цьому стосунку найбільш показові: це якісно новий рівень роботи композитора². Адаже тут його «універсалії» вражають не просто своєю явною опуклістю, а й — головне — наявністю слідів усвідомленого застосування. Крім самої музики, авторські рукописи, мемуарні й епістолярні свідчення зберігають розкидані, але дивовижні у своїй сукупності свідчення.

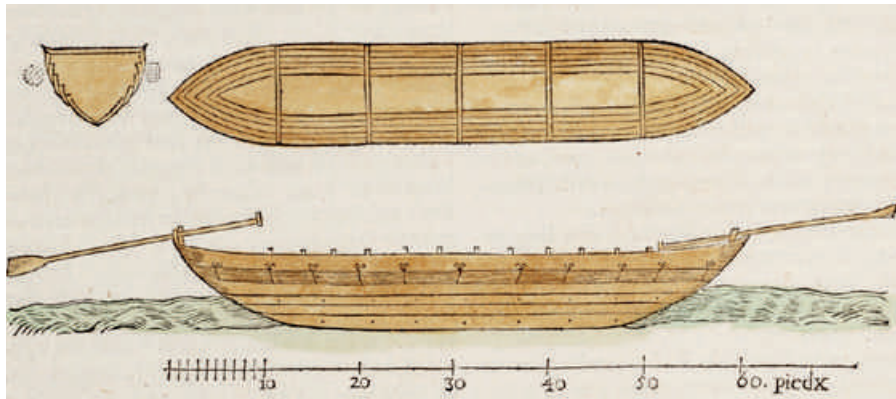
¹ Уперше цій обставині серйозно приділено увагу в праці А. Шольп. «Евгений Онегин» Чайковського: Очерки. Ленинград: Музыка, 1982. 167 с.

² Відповідний аналіз творів подано в моїй монографії: Побережная Г. Петр Ильич Чайковский. Киев: Віпол, 1994. 357 с.

На сторінці зліва:

Титульна сторінка партитури Шостої симфонії Петра Чайковського 1900-х років видання (Москва, видавництво П. Юргенсона)

Гійом Левассер де Боплан. Зображення судна запорозьких козаків (чайки) з книги *Description d'Ukraine*. 1664

Печатка Миргородського полку

яка в 1620–1630 роках досягла найбільшої потужності (до 150 одиниць). За свідченням французького військового інженера й картографа Гійома Левассера де Боплана (1595–1673), котрий упродовж майже 20 років перебував на українських землях, занотовуючи для своєї майбутньої праці *Description d'Ukraine*⁸ відомості про топографію, військовий устрій, етнографію й побут тодішніх українців, козацька чайка сягала 20 м завдовжки, на ній могли розміститися 50–70 козаків, до шести фальконетів і легкі гармати, інша зброя та запаси харчів.

«Летючий козацький табір на Чорному морі, який безстрашно нападає на найзначніші міста Анатолії», — так назвав Гійом де Боплан човновий флот запорозьких козаків⁹.

Зазначимо, що під час навчання в Києво-Могилянській академії Петро Чайка змінив своє прізвище на Чайковський, що пояснюють поширеним на той час додаванням до українських прізвищ суфікса «-ський».

Отже, із найдавніших предків композитора по батьківській лінії зазвичай називають його прадіда **Федора Опанасовича** (1695–1767). Згідно з історичною довідкою, Миргородський полк, до якого належав Федір Опанасович Чайка, займав середню частину теперішньої Полтавської області. Полк утворено 1625 року й ліквідовано 1781 указом Катерини II (тоді ж було скасовано полковий поділ України). У 1723 р. полк складався з 15 сотень, до яких серед інших — Сорочинської, Хорольської, Лубенської, Білоцерківської,

Кременчуцької — належала й Омельницька сотня з центром у містечку Омельнику (існувала впродовж 1648–1775 рр.). За компутом того ж 1723 року в Миргородському полку перебувало 4842 бойові козаки¹⁰. Він вважався одним із найпотужніших лівобережних полків Війська Запорозького, який очолювали провідні представники українського козацтва. Зокрема, у 1737–1750 рр. Миргородський полк було підпорядковано Василю Петровичу Капністу — засновнику козацького, а згодом графського роду Капністів, батькові відомого письменника Василя Капніста¹¹. У тому ж Миргородському полку козацьким писарем був також дід Миколи Васильовича Гоголя Панаас Гоголь-Яновський (1738 — поч. XIX ст.)¹² — нащадок гетьмана Правобережної України Остапа Гоголя.

Почесну посаду полковника Миргородського полку В. П. Капніст перебрав від представників відомого козацького роду Апостолів — військового політика, державного діяча, гетьмана Війська Запорозького Данила Апостола та його сина Павла, котрі очолювали полк упродовж 1682–1736 рр. У роки керівництва Миргородським полком Василь Капніст заснував слободу, яку назвав на честь народження другого сина Миколаївкою (нині село Троїцьке Глобинського району Полтавської області). Саме там оселилося подружжя Чайок і народився дід композитора — **Петро Федорович Чайка** (1745–1818).

Титульна сторінка «Реєстрів усього Війська Запорозького після Зборівського договору з королем Польським Яном Казимиром, складених 1649 року, жовтня 16 дня» (1875, Москва)

Після завершення російсько-турецької війни, під час якої він був військовим лікарем, із 1776 року Петро Федорович працював міським лікарем у м. Кунгурі Пермського намісництва (середнє Передуралля). Тоді ж він одружився з **Анастасією Степанівною Посоховою**. У 1782 р. указом Катерини II Петра Федоровича переведено з Кунгура до Вятки, де він отримав, також за указом імператриці, належність до дворянського стану з 1785 року. Після служби городничим у м. Слободському його 1796 року перевели до м. Глазова Вятської губернії (розташоване на півночі нинішньої Удмуртської республіки), де

8 «Опис України».

9 Боплан Г. Л. де. Про козаків // Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом із їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / пер. з франц. Я. Кравця,

З. Борисюк. Київ : Наукова думка, 1990

// Ізборник : Історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації : веб-сайт. URL: <http://izbornyk.org.ua/boplan/opys.htm#cozsaques> (дата звернення: 18.02.2020).

10 Див.: Панашенко В. Миргородський полк // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Т. 6 : Ла–Мі. Київ : Наукова думка, 2009. С. 663.

11 Путро О. Капністи // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Т. 4 : Ка–Ком. Київ : Наукова думка, 2007. С. 96–97.

12 Див.: Жук В., Сандалюк О. Гоголь-Яновський Афанасій (Панаас) Дем'янович // Києво-Могилянська академія в іменах : XVII–XVIII ст. : енциклопедичне видання / відп. ред. В. Брюховецький ; наук. ред., упоряд. З. Хижняк ; рец. Н. Яковенко. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2001. С. 140.

тонкою душевною організацією й дивовижно розвиненим відчуттям гармонії з природою — відвідати ці «милі, тихі, божественні» місця, познайомитися з людьми, які забезпечували Петру Іллічу комфорт і «наддостаток дивовижних, щасливих хвилин»³, згадати його твори, частково або повністю написані під час перебування на теренах «малої» України...

Починаючи зі студентських років, П. Чайковський щороку бував в Україні. Кожного літа, а інколи й навесні або восени він жив тут, шукаючи спокою і творчого натхнення. Дуже любив прогулянки пішки, катання на човні, збирання грибів, відвідував навколишні села, вивчав народний побут і звичаї, записував народні мелодії. Інколи траплялися й непередбачені ситуації:

«За цю поїздку я втратив портсигар... і гаманець. Де він пропав, я не знаю. У Фастові я сидів шість годин у нудній компанії... пам'ятаю, як поклав квитанцію в гаманець. Імовірно, його витягли під час сну...»⁴.

Уперше Чайковський приїхав до України в липні 1864 р. — приятель із часів навчання в Училищі правознавства Олексій Голіцин запросив однокласника погостювати в родовому маєтку князів Голіциних у селі **Тростянець** Харківської губернії (нині райцентр у Сумській області). Саме тоді, будучи ще студентом Петербурзької

консерваторії, Чайковський завершив свій перший симфонічний твір — увертюру «Гроза».

«Живу я дуже спокійно і крім Голіцина нікого не бачу... “Гроза” моя сильно посувається...»⁵, — писав він сестрі Олександрі в Кам'янку.

Улітку наступного, 1865 року, Петро Чайковський — він щойно закінчив консерваторію — уперше приїхав до **Кам'янки** (на той час це було невеличке містечко в Чигиринському повіті Київської губернії, зараз — районний центр Черкаської області) погостювати в родині сестри, Олександри Ілліви Давидової. Садиба Давидових у Кам'янці (Олександра була одружена зі Львом Давидовим, сином засланоного до Сибіру декабриста Василя Давидова) згодом посіла в житті композитора особливе місце. По суті, понад 25 років тут був його дім, сім'я, яка дарувала родинний затишок і тепло, — тож перебування в Кам'янці стало для Петра Ілліча життєвою необхідністю.

Сором'язливий за вдачею, у Кам'янці Чайковський ставав зовсім іншим — відкритим, розкутим, інколи навіть пустотливим. Залюбки проводив час із племінниками, ходив із ними по гриби, вигадував дітям розваги, навіть влаштував домашні спектаклі, у яких і сам брав участь.

3 Лист до Н. Ф. фон Мекк, Кам'янка, 7 серпня 1880 р. (Чайковский П. Переписка с Н. Ф. фон Мекк : в 3 т. / ред. и прим. В. Жданова, Н. Жегина. Т. 2 : 1879–1881. Москва ; Ленинград : Academia, 1935. С. 390).

4 Лист до М. І. Чайковського, Вербівка, 21 серпня 1878 р. (Чайковский П. Письма к родным. Т. 1 : 1850–1879 / ред. и примеч. В. Жданова. Москва : Музгиз, 1940. С. 439).

5 Лист до О. І. Давидової, Тростянець, 28 липня 1864 р. Цит. за: Чайковский М. Жизнь Петра Ильича Чайковского : в 3 т. Т. 1 : 1840–1877. Москва ; Лейпциг : Изд-во П. Юргенсона, 1900. С. 191.

Петро Чайковський серед рідних і знайомих. 1860

1-й ряд (зліва направо): Петро Мещерський, Петро Мерклінг, Анна Мерклінг, Лідія Ольховська, Олександра Чайковська, Амалия Літке, Микола Літке.

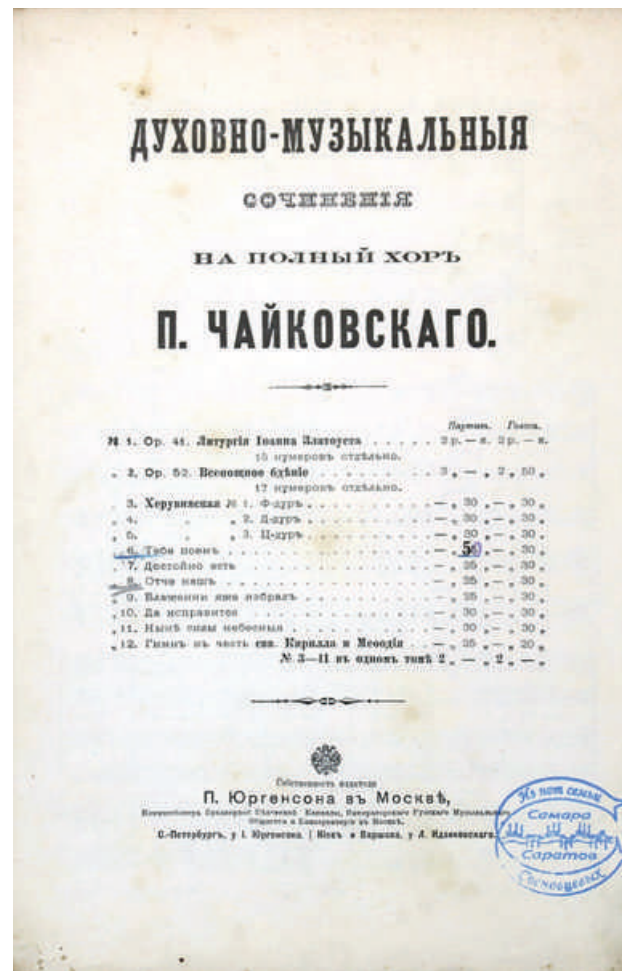
2-й ряд (зліва направо): Петро Чайковський, Володимир Адамов, Володимир Герард, Іван фон Дервіз, Олексій Апухтін.

виступав на різних оперних сценах, співав і Гудала в «Демоні», і Трике в «Євгенії Онєгіні», зокрема й у прем'єрному спектаклі «Євгенія Онєгіна» в Києві (1884).

Заслужену славу й титул «Короля регентів» Калішевському здобули хорові колективи (зокрема й дитячі), які він створював і з якими виступав у різних містах, а насамперед згадуваний уже митрополичий хор собору Св. Софії і хор хлопчиків при ньому⁹. Хори Калішевського задіявали й у оперних спектаклях, і в симфонічних концертах Києва, зокрема у виконанні Дев'ятої симфонії Бетховена (1889), у постановці «Пікової дами» на Київській сцені (1890), в авторських концертах Чайковського (1891).

Співпраця композитора з Калішевським почалася в 1878 році — тоді в церкві Київського університету Святого Володимира вперше прозвучала Літургія св. Іоанна Златоуста¹⁰ (імовірно, у виконанні саме хору Калішевського). Літургію щойно опублікував постійний видавець і друг П. Чайковського Петро Іванович Юргенсон — без цензурного дозволу (право надавати дозвіл належало Придворній півчій капелі), і за наказом директора капели І. Бахметьєва тираж Літургії було конфісковано.

Чайковський і Юргенсон подали позов на Бахметьєва — і виграли справу в суді. Так

Титульна сторінка збірки духовних хорових творів Петра Чайковського 1910-х років видання (Москва, видавництво П. Юргенсона)

Яків Калішевський (у центрі) з хором собору Святої Софії. Кін. 1880-х

було покладено початок звільненню духовної музики з-під цензурного гніту Придворної півчой капели. Калішевський потім не раз виконував Літургію в храмі Св. Софії. Як згадує київський старожил — лікар і краєзнавець Ф. М. Сенгалевиц, — слухаючи в соборі спів хору, Чайковський

«завжди стояв із лівого боку, в темному притворі, — там я одного разу бачив його разом із Васнецовим і Нестеровим (коли вони розписували Володимирський собор)»¹¹.

Під час відвідин Києва в 1890 році Чайковський 19 грудня прослухав виконання своїх хорових творів на квартирі Калішевського за адресою **Десятинний пров., № 10**, і, як писали

газети, «схвально відгукнувся про багатство дитячих голосів і прекрасну їх постановку», а особливо вирізняв хлопчика Гришу Черничука «з незвичайним сопрано, симпатичним у всіх регістрах і колосальним за діапазоном голосом»¹². 22 грудня 1891 року композитор був присутнім на літургії в Софійському Соборі, де хор Калішевського співав Херувимську Чайковського і, як зазначають газети, «знову звернув особливу увагу на хлопчика Гришу й просив директора музичного училища Пухальського прийняти з наступного року Гришу стипендіатом»¹³. Коли в 1892 році планувалася друга поїздка Чайковського в США з великою серією концертів¹⁴, композитор думав узяти з собою хор Калішевського для виконання творів Бортнянського та українських народних пісень.

8 Лист до Н. Ф. фон Мекк, Київ, 12 червня 1878 р. Цит. за: П. И. Чайковский — Н. Ф. фон Мекк : переписка : в 4 т. Т. 2. С. 210.
9 Див. статтю «Король регентів» у «Русская музыкальная газета», підписану

псевдонімом Крюк с сорочью ножкою (Король регентов // Русская музыкальная газета. 1906. № 48. Стлб. 1137).
10 Див.: Пархоменко Л. Легендарний Яків Калішевський в українській хоровій культурі // Музична україністика: сучасний

вимір. Вип. 1 : Збірка наукових статей на пошану доктора мистецтвознавства Л. Пархоменко / ред.-упоряд. Н. Костюк. Київ, 2005. С. 35–55.

11 Сенгалевиц Ф. Любимий гість київлян // П. И. Чайковский на Україні : матеріали і документи / упоряд. Л. Файнштейн ; ред. і передм. А. Ольховський. Київ : Мистецтво, 1940. С. 119.

12 Местная Хроника // Киевское слово : еженев. газета. 21.12.1890. № 1131. С. 1.
13 Киевлянин. 24.12.1891. № 238. С. 2.

14 Ця поїздка не склалася. Перші гастролі Чайковського в США відбулися влітку 1891 року.

«La leçon pendant une heure, d'une amabilité à ne pas décrire, <...> m'appellant son gros canard russe...»¹⁹.

Чому *russe* — невідомо, але в харківському концерті вона співала російською мовою романси Чайковського. Про Мотте Віардо написала 14 вересня 1885 року в листі А. Г. Рубінштейну:

«У неї чарівний голос, і це прекрасна співачка. Крім того, дайте їй можливість виступити в симфонічних концертах. Сподіваюся, ви залишитеся нею задоволені»²⁰.

Мрія співачки здійснилася. 29 листопада 1886 року вона взяла участь у першому симфонічному зібранні петербурзького відділення ІРМТ під орудою А. Рубінштейна. Але потім повернулася в Харків.

Після харківського концерту Мотте Чайковський записав у Щоденник:

«Як було весело слухати кілька своїх творів так, що ніхто в театрі не підозрює про твою присутність»²¹.

Після концерту 14 березня 1893 року перебувати в місті інкогніто стало неможливо. Прагнення зафіксувати в історії «зірковий візит» П. І. Чайковського до Харкова виявилось в урочистій ході («винятково тріумфальній») до фотоательє Федецького.

«Молодь із публіки й учні музичного училища вибігли на естраду, посадили Петра Ілліча в крісло й на руках понесли його, що залишався сидіти в кріслі, через усю залу, у супроводі вітань і аплодисментів. Члени музичного товариства на чолі з І. І. Слатіним посадили Петра Ілліча в фаєтон і відвезли його у фрак з білою краваткою до фотографа Федецького»²².

Від Дворянського зібрання до ательє «фотографа Двору Її Імператорської величності Великої княгині Олександри Петрівни» на Катеринославській вулиці, 6 відстань невелика. У Харкові 1893 року центр міста здебільшого вимощено бруківкою, неспішно рухаються рейками конки, обганяючи легкі фаєтони...

Чотири знімки Чайковського фотограф зробив одразу, а ще два — наступного дня в Харківському музичному училищі, де зібралися викладачі й студенти, щоб вшанувати великого композитора²³. Найвідоміший — один зі знімків після концерту. Федецький зумів вловити й риси обличчя, і погляд його сповнених просвітленим сумом очей. За цей фотопортрет фотохудожник отримав золоту медаль на Антверпенській виставці вже після смерті композитора.

19 «Урок в продолжение целого часа, любезность неопишемая, <...> называла меня своей толстой русской уткой...» (переклад О. Розанова). Цит. за: Розанов А. Полина Виардо-Гарсиа. Ленинград: Музыка, 1969. С. 216.

20 Сомов В. Из истории французских связей Петербургской консерватории: Два письма Полины Виардо к Карлу Юлиевичу Давыдову // Opera musicologica. 2010. № 4 [6]. С. 131. 21 Дни и годы П. И. Чайковского. С. 354.

22 Букинник И. Концерты П. И. Чайковского в Харькове. С. 352.

23 Див. фотографії № 114–119: Photographs // Tchaikovsky Research: web-site. URL: <https://en.tchaikovsky-research.net/pages/Photographs> (accessed 18 February 2020).

Петро Чайковський. 14 березня 1893.
Харків. Фото Альфреда Федецького

ЧИТ ЗАЛ

ВАКУЛА LE FORGERON.
Opera comique
de
P. TCHAIKOWSKY.

ВАКУЛА HANSEMITT
Komische Oper
von
P. TCHAIKOWSKY

КУЗНЕЦЪ ВАКУЛА

НОЧЬ ПЕРЕДЪ РОЖДЕСТВОМЪ

ОПЕРА
въ 3. дѣйствіяхъ
ТЕКСТЪ Я. ПОЛОНСКАГО
МУЗЫКА
П. ЧАЙКОВСКАГО

МОСКВА
у П. ЮРГЕНСОНА.

С. ПЕТЕРБУРГЪ
у П. ЮРГЕНСОНА.

печатня П. ЮРГЕНСОНА.

ОЛЕНА КОРЧОВА

МІСЦЕ ЧАЙКОВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКОМУ СВІТІ

ПРОЛОГ

Земля як територія людського існування наповнюється світами різної конфігурації, у тому числі й національними. Людина, що свідомо причетності до власного етнічного коріння, здобуває можливість відчутти себе одиницею нації й у такий спосіб досягти самопізнання. Національна ідентифікація формує одну з основ буття, стає визначальним чинником цивілізаційного світоустрою.

Український світ, витоки якого сягають прадавньої історії, є невіддільною складовою культурного всесвіту. Однак нині він наражається на агресивний анти-ідентифікаційний скепсис щодо факту свого існування, тому змушений захищатися й реагувати дієвими формами самоствердження. Ментальні фортеці українства, котрі доводять

його «первородні» духовні права, засновані на незліченних цінностях: божественних істинах і людських здобутках. Серед них — і цінності мистецької природи, образи, ідеї й сенси, що привнесені геніями.

Чайковський для нас — особливий геній, адже його спадщина належить до ядра української музичної культури. Виняткове місце Чайковського в українському світі ми усвідомлюємо не тільки логічно, через історичні факти, але також в інтуїтивний спосіб, шляхом безперешкодного емоційного контакту з його спадщиною. І хоча сучасна українська музика сповнена передбачуваних перетинів образів та ідей, час від часу перед нами постають паралелі сенсів, які вражають.

На сторінці зліва:

Титульна сторінка клавіру опери «Коваль Вакула» (у другій редакції — «Черевички») Петра Чайковського 1876 року видання

(Москва, видавництво П. Юргенсона)

«але незважаючи на короткочасність існування згаданих товариств, ґрунт для створення постійної концертної організації в Києві був уже підготовлений»⁸.

І, нарешті, другий аргумент М. Кузьміна проти інформації Й. Міклашевського: у липні 1862 року з ініціативи штабс-капітана Якова Спіглазова виник хоровий гурток, найактивнішими членами якого також були Каульфус і Сабателлі. 12 березня 1863 року Я. Спіглазов надіслав «листа на ім'я члена Головної дирекції В. Кологривова з проханням сприяти відкриттю в Києві відділення РМТ»⁹. Отже, як стверджує М. Кузьмін, ініціатива ця виходила саме з Києва, а не з Петербурга. **27 жовтня 1863 року** місцеві шанувальники музики (у кількості 24 осіб) на зібранні в залі Фундуклеївської гімназії вирішили відкрити Київське відділення РМТ¹⁰.

Наприкінці 1867 року було отримано дозвіл на організацію при Київському відділенні РМТ музичного училища, яке відкрилося в січні 1868 року¹¹, а згодом перетворилося на консерваторію. Шлях до цієї події тривав понад тридцять років, якщо взяти за точку відліку відгук Антона Рубінштейна, котрий у 1880 році — першим із видатних музикантів — висловив думку про відповідність навчального процесу в цьому закладі високим критеріям консерваторської освіти.

Чому саме Рубінштейн? Усесвітньо відомий піаніст ініціював не лише утворення РМТ, а й відкриття в 1862 році Петербурзької консерваторії — першої в Росії; у 1862–1867 та 1887–1891 рр. був професором і директором цього закладу, опікувався проблемами популяризації музичного мистецтва та музичної освіти. У 1880 р., під час своїх гастролей у Києві, він ознайомився з рівнем підготовки учнів місцевого училища й не лише висловив високу оцінку, а й надав училищу суттєву фінансову допомогу — перерахував кошти від свого останнього концерту на придбання двох роялів фабрики Беккера¹².

Однак слід зазначити, що розуміння необхідності перетворити середній навчальний заклад на вищий існувало, звичайно, і всередині самого закладу, про що свідчить спроба Людвіга Альбрехта, тодішнього директора училища, під час вступної кампанії 1876 року прирівняти його статус до консерваторського з метою підвищення рейтингу¹³.

Отже, триступенева музична освіта — школа, училище, консерваторія — склалася у XIX ст. «коли у шістдесятих роках у житті Імперії увійшло Російське музичне товариство»¹⁴. Однак музична освіта як така на теренах України, звісно, існувала з часів набагато давніших. Зрозуміло, що з прийняттям християнства у Київській Русі почали

Києво-Братський монастир і Духовна академія в Києві.
Вид з площі. Поч. XIX ст. Автор невідомий.

8 Кузьмін М. Забуті сторінки музичного життя Києва. С. 40.

9 Там само. С. 75.

10 Богданов Н. Очерк деятельности Киевского отделения Императорского Русского музыкального общества и учрежденного при нем музыкального училища со времени их основания (1863–1888). Киев, 1888. С. 90. Непростий процес становлення ІРМТ

у Києві простежено на основі численних архівних документів, наведених у працях О. С. Зінькевич, зокрема: Зінькевич Е. Организация и деятельность Киевского отделения РМО // Русское музыкальное общество. 1859–1917 : история отделений / Общественный междунар. фонд славянской письменности и культуры ; ред.-сост. О. Р. Глушкова. Москва : Языки славянской культуры, 2012. С. 31–66.

11 Зільберман Ю. Київське музичне училище. Нарис діяльності. С. 6–7.

12 Про пожертвування А. Г. Рубінштейном на користь музичного училища 1025 крб на придбання рояля // ЦДАМЛМ України. Ф. 646. Оп. 1. Од. зб. 74 а. Арк. 1–2.

13 Зільберман Ю. Київське музичне училище. Нарис діяльності. С. 56–57.

14 Там само. С. 6.